

mitky ke způsobu jeho promýšlení a uplatnění při interpretaci sociálních jevů. Např. Popperova argumentace je podmíněna odklonem od hledání pravdy a příklonem k eliminaci omylů, což bylo třeba vzít v úvahu.

Recenzovaná publikace může oslovit relativně široký a různorodý okruh čtenářů. Poskytuje rozsáhlou argumentaci pro čtenáře, který chce pochopit probíhající sociální procesy v kontextu nedávných a razantních historických změn, poskytuje také orientaci ve strukturních okolnostech, které působí na současný život lidí. V nemenší míře může seznámit čtenáře s obtížnými metodologickými problémy, kterým musí čelit současné sociální vědy, a přesvědčit ho o nezbytnosti hledání vědecky založených odpovědí na současné sociální problémy.

Karel Müller

Jadwiga Šanderová: *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*

Praha, Slon 2005, 209 s.

Kritika našeho vzdělávacího systému za nedostatek prvků vedoucích studenty ke kritickému myšlení patří již málem mezi pedagogická klišé. Také není žádným novým objevem, že jedním z těch chybějících prvků je dostatečná péče věnovaná písemnému formulování myšlenek. Vysoké školství se od jiných stupňů vzdělávacího systému liší kromě jiného také množstvím prostoru, který studentům poskytuje právě pro písemný projev formou požadavku nejrůznějších seminárních a kvalifikačních prací. Často se ale setkáme s očekáváním, že studující se prostě naučí psát odborný text prostým psaním dalších a dalších prací, a že celý proces vytváření textu nevyžaduje zvláštní pedagogickou pozornost. Zpětná vazba od pedagoga a metodika „návčivku“ mají ale v otázce psaní odborných textů úplně stejné místo, jako při učení se jakékoliv jiné dovednosti. Já sama jsem za celou dobu svého vysokoškolského studia neobdržela jediný komentář ani na jedné ze dvou fakult Univerzity Karlo-

vy, na kterých jsem studovala, na žádnou seminární práci, kterou jsem kdy vypracovala. Jaké tedy bylo mé překvapení, když jsem v roce 1989 přišla na jakousi Community College v Londýně, kde jsem chtěla navštěvovat večerní kurz literatury, a vyučující „si dovolil“ červenou tužkou vpisovat kritické poznámky do mého pracně sesmoleného elaborátu. V domyšlivosti téměř-absolventky vysoké školy jsem měla pocit, že je zbytečně puntičkářský, nebo že nechápe jemné odstíny mých brilantních myšlenek. Když se ale i jiní britští vyučující vyjádřili k mé práci stejně kriticky, přece jenom jsem byla nucena se zamyslet, jestli náhodou nejde o určitý systém vytváření odborných textů, který já prostě neovládám. Začala jsem pátrat po vhodné literatuře a velice rychle jsem zjistila, že v britsko-americkém prostoru existuje množství nejrůznějších materiálů, příruček a učebnic věnujících se procesu a konvencím odborného písemného i ústního projevu.

Nemohu předstírat, že si k tématu vedu soustavnou bibliografii, avšak za patnáct let, co od té doby uplynulo, jsem se setkala s řadou metodických materiálů a směrnic britských i amerických univerzit, příruček a učebnic. Tamní vysoké školství má totiž zavedenou tradici „koučování“ zejména bakalářských studentů v zásadách odborného písemného projevu. V poslední době se zvláště na některých britských univerzitách rozvíhají i kurzy pro doktorandy. The University of Strathclyde k tomu účelu dokonce vydala sérii videoprogramů s metodickými příručkami (Rowena Murray, *Thesis Writing; Research Supervision; The Viva; Writing for Publication*, Glasgow: Centre for Academic Practice, University of Strathclyde, 1999). Téměř každá univerzita tiskne, či v době Internetu poskytuje v elektronické podobě, základní „návod“ a rady studentům, jak přikročit k psaní seminární práce, jak pracovat s knihovními zdroji, či jak si poradit se „spisovatelským zablokovaním“ (writer's block). Vydavatelství pak publikují příručky na téma, jak napsat jaký druh kvalifikační práce (např. Estelle M. Phillips a Derek S. Pugh, *How to Get*

a *PhD: A Handbook for Students and Their Supervisors*, OU Press, 2000), dokonce i jak napsat jakou část práce (např. Chris Hart, *Doing a Literature Review: Releasing the Social Science Research Imagination*, Sage, 1998), a v neposlední řadě také samostatné učebnice pro kurzy odborného písemného projevu (např. R. R. Jordan, *Academic Writing Course*, Longman, 1999).

U nás zatím přehledná práce, která by se věnovala procesu vytváření odborného textu v českém prostředí, ale hlavně by také odpovídala na otázky, na které se studující bojí zeptat, a poskytla jim i srozumitelný „návod, jak na to“, chybí. Kniha socioložky Jadwigi Šanderové *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách* je čestným pokusem vyplnit tuto mezeru na českém trhu – a do značné míry úspěšným. Podle podtitulu jde o „několik zásad pro začátečníky“, avšak kniha tento rámec překračuje a nechává čtenáři-záčetníkovi nahlédnout i do „kuchyně“ vydavatelství a zkušenějších badatelů, kdy se na některých kapitolách ze své profesní perspektivy podílí vydavatelka SLONu Alena Miltová, a autorka Jadwiga Šanderová rovněž přispívá svými vlastními badatelskými postřehy.

Vysokoškolští studenti mají v této knize konečně před sebou text, který odlehčí jejich úzkostem při prodírání se houštím odborné literatury a jejím zpracováním, při psaní různých žánrů odborných textů a ústním prezentováním vlastní práce, včetně diplomových obhajob. Šanderová podává srozumitelný výklad rozdílů v různých odborných stylech, vysvětluje rozdíly například mezi kompilací, komparací, recenzní statí a dalšími odbornými žánry, se kterými se studenti na vysoké škole setkají. Po přečtení této knihy by se studující již nikdy neměli nevědomky dopustit plagiátorství a mělo by jim být jasné, co a jakým způsobem zařadit do seznamu literatury. Kapitola věnovaná vlastnímu zpracování odborného textu obsahuje cenné praktické rady, jak postupovat od formulace problému k editaci textu, ať už jde o seminární či diplomovou práci. Zvláště u této kapitoly, ale i na jiných místech, jsem při čtení

v duchu halekala: „Víc a houšť!“ – tedy, detailnější vysvětlení jednotlivých kroků a více příkladů. Autorka vysvětluje, jak vypadá maketa textu, ale začátečník by určitě ocenil konkrétní metodiku, jak ji pořídit, a jak z ní dospět ke konceptu textu. Stejně tak by bylo užitečné popsat konkrétní metody orientačního čtení odborného textu (např. číst úvodní a závěrečné odstavce, první a poslední větu odstavce a zbytek po diagonále; jak pracovat s rejstříkem a podobně). S radostí jsem také uvítala autorčin důraz na pořizování dokumentace z přečteného formou kartotekových kartiček, neboť jen nedávno jsem se setkala s doktorandkou, která ještě v životě o této formě dokumentace neslyšela. Ovšem opět by bylo ještě lepší, kdyby Šanderová podrobněji popsala, jak se taková kartička vytváří a možná i otiskla ukázkou.

Na celé knize je patrné, že je psaná v kontextu neexistence manuálu citačního stylu. Alena Miltová konstatuje, že různé obory si přizpůsobují normy ISO 690 a ISO 690-2 (s. 101). Problém je totiž v tom, že tyto dokumenty pouze vymezují, jaké druhy informací musí být obsaženy v jakém druhu citací, ovšem není ani jejich posláním vymezovat vlastní citační styl, tedy jakým druhem písma, v jakém pořadí a s jakou interpunkcí se tyto údaje musí uvádět. Už vůbec se normy nevěnují dalším oblastem citačního stylu, jako je způsob uvádění citátů, zařazení a číslování grafů, tabulek, psaní číslovek a nejrůznější jiné podrobnosti, které opět v britsko-americkém kontextu přesně stanoví mnohastránkové publikace, jako je *The Chicago Manual of Style*, *The MLA Style Manual and Guide to Scholarly Publishing*, *MHRA Style Guide: A Handbook for Authors, Editors, and Writers of Theses* a další, a pro běžné potřeby nejrůznějších časopisů vydavatelství a univerzit jejich několikastránkové zjednodušené výtahy a variace. U nás někdy používaná praxe, kdy se interní materiály kateder k citačnímu stylu studentských prací vyjadřují jednoduše odkazem na používání stylu *Sociologického časopisu*, je naprosto nedostatečná, neboť znamená, že si každý jednotlivý

studující musí styl ze *Sociologického časopisu* odvodit. O tom, že ani vydavatelství nemají v citačních stylech jasno, svědčí fakt, že jiný český odborný časopis mi k dotazu na citační styl, v jakém mám předložit redakci článek, namísto zaslání očekávaného dvoustránkového „house style“ doporučil, ať se podívám na nějaké jejich číslo. Učinila jsem: v prvních třech článcích byly použity tři různé styly. Je tedy nanejvýš záslužné, že se tato kniha snaží studentům představit jakousi standardizaci citačního stylu, i když musí na daném prostoru zůstat zákonitě neúplná a navíc může být pouze výkladem o více či méně zažitých konvencích, jejichž dodržování studentům pomůže, než výtahem opírajícím se o konzistentní a propracovaný styl.

Pokud se v případě citačního stylu kniha snaží o nápravu existující situace v českých společenských vědách, ve dvou dalších aspektech by sama potřebovala obohatit: o rysy referenční příručky a o rozměr 21. století. V prvním případě jde především o zařazení podrobného věcného rejstříku a o grafickou úpravu textu, která by zlepšila přehlednost poskytovaných informací. Bude-li studující hledat, například, jakou pomoc může očekávat od konzultanta, musí prolistovat pěkný kus textu, než narazí na příslušnou pasáž – a to musí vědět, že tam taková je, protože v obsahu ani v podnadpisích či tučném zvýraznění nic nesevědí o tom, že se o tématu vůbec hovoří. Podstatně by pomohlo, kdyby byl text členěn daleko podrobněji například pomocí vytahování pojmů na okraj nebo podrobnějším dělením na podkapitoly.

Druhý problém nelze zdůvodnit generačním zařazením autorky, jak na jednom místě v otázce jí používaných konvencí sama činí, protože kniha je určena *současným* studentům. Měla by tedy věnovat prostor současným technickým pomůckám pro vytváření odborného textu. Autorka sice zmiňuje možnost vytváření kartoték v databázových programech, ale vysvětluje, že se jí neosvědčily, a dál se věnuje pouze rukou psaným poznámkám. Domnívám se, že lze těžko od

dnešních studentů očekávat, že si budou skutečně kartičky psát ručně. Vytváření kartiček v databázových softwarech tedy mělo být názorně vysvětleno, stejně tak, jako další možnosti elektronického zpracování dokumentace: bibliografický software (např. EndNote, Bibloscape, Citation 7, Procite) a možná i skenování citátů, tabulek a grafů ručními scanery s optickým rozeznáváním znaků (OCR), z nichž je text možné do databázové kartotéky jednoduše přenést (např. C-Pen, Quick-Link Pen). Konečně v části věnované knihovnímu výzkumu a rešeršim se měl text zcela určitě kromě vyhledávání textů pomocí internetových prohlížečů zmínit především o elektronických specializovaných databázích. Autorka uvádí *Sociological Abstracts*, ale pouze jako časopis, zatímco tato publikace je daleko běžněji využívaná on-line. Užitečné by byly alespoň stručné charakteristiky i dalších podobných databází, jako jsou třeba MLA, Historical Abstracts, a pak různé full-textové služby, jako ProQuest, JStor, History On-Line, Literature On-Line, Muse, z nichž některé jsou dostupné i z našich knihoven. Naprosto ovšem neměla chybět zmínka o podobných službách českých: především o databázích Česká národní bibliografie a Tam-Tam.

Na závěr jen jedna drobnost: autorka se v úvodu omlouvá za používání generického maskulina v celém textu, protože jiné řešení působilo kostrbatě. I s tímto výrokem by se dalo polemizovat, neboť, jak ukázal Zdeněk Konopásek v knize *Otevřená minulost* (Praha: Karolinum, 1999), genderovou neutrálnost je někdy možné bez krkolomností zachovat i v češtině. Moje výtky ale spíše směřuje k výběru autorčiných příkladů: v textu pro ilustraci pozitivních i negativních studentských přístupů používá fiktivní postavy studentů Michala a Honzy, čímž čtenáři vzniká dojem, že se autorka ve své pedagogické práci setkává pouze s muži. Podobně je to s přílohou čtyř studentských prací na konci knihy, které jsou uvedeny jako příklady, jak může vypadat dobrá studentská práce. S výjimkou prvního, u kterého jsou uvedeny jen iniciály, a pohlaví autora/ky nelze z textu určit,

jsou autory ostatních explicitně muži. Přejde mi tento postup nepedagogický, stačilo se u všech prací přidržit iniciál. Stejně je to s příklady bibliografických citací (s. 102), kde jsou citováni pouze muži, a vyloženě úsměvně působí skutečnost, že autorka, která celou knihu píše v první osobě, tedy v rodu ženském, se v závěru definuje jako „autor“ a „pedagog“ (s. 107).

Nicméně kniha Jadwigy Śanderové by se určitě měla stát povinnou četbou všem studentům společenských a humanitních věd. Myslím, že se autorka zbytečně úzkostlivě omezuje na sociologii, protože s výjimkou toho, že používá jako příklady jevy ze sociologie, není na diskutovaném problému celkem nic, co by se nevztahovalo třeba na studenty literatury nebo lingvistiky. Její kniha bude také vítanou úlevou pro ty vedoucí studentských prací, kteří jsou, stejně jako autorka této recenze, již znavení neustálým vysvětlováním trivialit studentům, jako je například rozdíl mezi parafrází a citátem. Zkrátka, od této chvíle hodlám do každé první hodiny semestru a na každou konzultaci k diplomové práci vstupovat zásadně vyzbrojena tímto textem a dám jej kolovat. Budu se také těšit, že se někdy dočkám druhého, propracovanějšího vydání s rejstříkem, více příklady, přátelskou grafickou úpravou – a příklady citací prací kolegů a studentek.

Libora Oates-Indruchová

Zygmunt Bauman: *Modernita a holocaust*

Praha, Sociologické nakladatelství 2003, 330 s.

Kniha *Modernita a holocaust* již zhodnocena a oceněna byla. V roce 1990 dostala Cenu města Amalfi za nejlepší evropské sociologické dílo roku. Jistě už byla mnohokrát recenzována. Anglické rozšířené vydání z roku 2000 již v Sociologickém časopise krátce recenzovala Petra Rakušanová [*Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (1): 105–106]. Svoji recenzi chápu spíše jako osob-

ní výpověď. Pro mě osobně se totiž *Modernita a holocaust* stala klíčovou četbou. Ovlivnila mě jako člověka i jako sociologa. Na tu knihu nikdy nezapomenu.

Modernita a holocaust není o historii holocaustu. Bauman analyzuje vyhlazení Židů sociologicky. Proto kniha není ani tak o holocaustu, jako o moderní společnosti. Pro mě je však Baumanův text především o sociologické teorii. To neznamená, že by tragédie holocaustu tvořila pouhé pozadí nebo snad vycpávku. Bauman totiž ukazuje, že sociologové ani po více než padesáti letech nedokázali k holocaustu přistoupit jako k laboratoři moderní společnosti. Holocaust je tragickou ukázkou toho, co (také) umí moderní společnost založená na instrumentální racionalitě. Bauman vykládá holocaust jako možný produkt, nikoliv selhání modernity. Holocaust poukazuje na jeden z klíčových problémů moderní společnosti, totiž na neslučitelnost čistě účelové racionality s morálními hodnotami.

Baumanova kniha je složena ze tří částí. Tragédie holocaustu, jejíž sociologická analýza tvoří jádro knihy, je ze dvou stran obložena analýzou sociální teorie. V první části věnované sociologii Bauman rozebírá dosavadní sociologické analýzy holocaustu a přesvědčivě ukazuje jejich nedostatečnost, ve třetí části taktéž věnované sociologii se zabývá náčrtem nové sociologie morálky.

Ve střední části knihy autor analyzuje moderní společnost a holocaust, bohatě argumentuje a vysvětluje příčiny holocaustu. Již zde je nutné předeslat, že všechny příčiny, které vedly k holocaustu, jsou podle Baumana sociální. A zdaleka to není ono jednoduché a zjednodušené východisko, že lidé jsou přirozeně dobří, jenomže je kazí zlá společnost. Člověk podle Baumana není ani dobrý, ani zlý: je dobrý i zlý. Která z těchto dvou tváří se ukáže, záleží na sociálním kontextu. A totéž platí pro společnost. Ani společnost není dobrá, nebo zlá. Společnost má dvě tváře. Dobrou i zlou.

Z teze o dvojí tváři modernity i moderního člověka pak plyne jednoznačný, i když pro mě šokující závěr: *Holocaust se může opa-*